

## **РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СФЕРІ ЕКОТУРИЗМУ**

*Анотація. В статті досліджено специфіку підприємництва в сфері екотуризму в розвитку українських регіонів. Запропоновано механізм реалізації підприємницької ідеї в сфері екологічного туризму. Визначено основні складові формування системи конкурентоспроможного екологічного туристичного продукту. Детально представлено зміст кожної відповідної підсистеми. Запропоновано комплекс напрямів та завдань з формування і реалізації конкурентоспроможного екопродукту в туристичному підприємстві сучасного регіону. Проаналізовано потенціал розвитку екотуризму в Одеському регіоні та визначено його специфіку та ключові вектори подальшого розвитку.*

*Ключові слова: підприємництво, екотуризм, регіональний механізм, конкурентоспроможний регіональний екотуристичний продукт, сталий розвиток регіону*

ZABARNA ELEONORA N.

Doctor of Science (Economic), Professor

Chief of Department of Economics systems and Management of Innovative Development

Odessa National Polytechnic University

## **REGIONAL MECHANISM OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISE IN THE ECOTOURISM**

*Annotation. In this article explored the specifics of entrepreneurship in the field of ecotourism in the development of Ukrainian regions. Systematized the main principles on which the entrepreneurial concept of ecotourism in the regions should be based is systematized: market orientation of tour services and their profitability; competitiveness orientation; social and environmental orientation; independence in making business decisions; orientation towards consumers of tourist services. Proposed the mechanism of realization of entrepreneurial idea in the field of ecological tourism is proposed and its main stages are determined. The main components of the formation of a competitive ecological tourism product system are highlighted, among which special subsystems are "marketing", "management action", "forms and types of recreational and tourist product", "financial", "recreational and tourist infrastructure". Offered the complex of directions and tasks for the formation and implementation of competitive ecological products in the tourism business of the modern region. Defined the potential of ecotourism development in the Odessa region is analyzed and its specificity and key vectors of further development. It is proved that the regions of Ukraine, having huge recreational and tourist potential, should take advantage of their natural advantages in order to increase entrepreneurial activity in the tourism sector, which, among other things, will enable solving problems of ensuring the workplaces of the population and filling the budgets of different levels.*

*Keywords: entrepreneurship, ecotourism, regional mechanism, competitive and regional ecotourism product, sustainable development of the region*

**Постановка проблеми.** Перехід України до ринкових відносин характеризується якісними перетвореннями, які зумовили складні структурні зміни у всіх галузях вітчизняної економіки. Ці зміни віддзеркалюються в економічному механізмі господарювання, який характеризується відсутністю змістовного наповнення, отже концептуального бачення, взаємовідносин економіки та екології, недооцінкою екологічних галузей вітчизняного господарства, так званої «зеленої економіки», як вагомих важелів розвитку економіки.

Регіональна економічна політика є важливим інструментом державного регулювання системи територіального управління та формується з урахуванням регіональних переваг та особливостей. Практика туристичного бізнесу, конкуренція в галузі, економічні реалії з їх складними внутрішньогосподарськими умовами та відносинами значно ускладнили підприємницьку діяльність на ринку туристичних послуг, зумовили нові закономірності його розвитку. Це вимагає постійного удосконалення і поглиблення наукових теорій, зокрема удосконалити підходи і принципи управління та розвитку підприємницької діяльності в регіональному екотуризмі, адаптації наукових концепцій та інструментів у підприємницькому середовищі до сучасних економічних умов з урахуванням галузевої специфіки. Вказані положення визначають актуальність даного дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Важливою обставиною розвитку сучасного підприємництва є формування специфічної моделі територіальної організації виробництва. Сучасне підприємство вже не може розвиватися незалежно від того середовища, де воно функціонує. Об'єктами регіональних досліджень з проблем розвитку туризму виступають різного роду туристичні регіони, які доцільно розглядати як єдність трьох підсистем: економічної, соціальної та екологічної. У свою чергу, економічна підсистема теж є сукупністю структурних елементів, які є об'єктами регулювання: туристично-рекреаційний комплекс регіону; природні ресурси; трудові ресурси регіону; регіональна інфраструктура.

Регіональний розвиток туристично-рекреаційних комплексів досліджувався у наукових працях Ю.П.Гуменюк, Н.І.Коніщевої, В.Ф.Семенова, В.Ф.Кифяка, С.Г.Нездоймінова, В.І.Цибуха [1-3]. Дослідження проблем формування методологічних основ екологічної складової туристичного комплексу в регіонах України присвячено роботи З.В.Герасимчук, Ю.В.Зінько, Н.М.Кузнецової, Л.М.Черчик та ін. [4].

Дослідження наукових теорій дозволяє виділити найбільш вагомі фактори впливу на розвиток підприємництва в регіональній економіці: саме економічні фактори є домінантою розвитку, але специфіка підприємства в екотуризмі не може не сприймати екологічні імперативи у виробництві і споживанні. Тому, на наш погляд, саме концепція сталого регіонального розвитку органічно поєднує усі найголовніші фактори розвитку територій. Важливе значення на думку українських науковців для формування регіональної економіки мають чотири закони регіонального розвитку: закон

територіального зростання виробництва і вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку регіонів; закон територіальної спеціалізації, міжнародних зв'язків і формування регіональних ринків; закон комплексного розвитку, структурних перетворень і диверсифікації господарств; закон міжрегіональної економічної інтеграції і закріплення економічних основ державності [5].

Підприємницька діяльність в туристичній сфері – це складне соціально-економічне явище і у той же час – певний вид діяльності суб'єктів туристичного ринку, тобто процес, який вимагає послідовного виконання логічно взаємопов'язаних стадій та етапів. У дослідженнях сучасних трансформацій в сфері екотуризму існує низка невирішених питань, що потребують відповідних досліджень та розробки відповідних науково-прикладних рішень, формування концептуальних засад активізації підприємницької діяльності в сфері туризму і розробки відповідного механізму, що становить мету даної статті.

**Виклад основного матеріалу.** За визначенням Всесвітньої туристичної організації, туристичний регіон – це місце, яке облаштовано атракціонами і пристосованими до них туристськими спорудами і послугами, які вибирає турист або група туристів і які продаються виробниками послуг [8, с. 211]. Під «екотуризмом» розуміють просторове середовище, обґрунтоване таким плануванням та господарюванням природного середовища, при якому забезпечується підтримка рівноваги в екологічній системі [1]. Тут передбачається розвиток певних форм підприємництва, які не порушують функціональної здатності природи.

Методологічною основою розробки концепції розвитку екотуризму в регіоні може служити системний підхід [7]. В якості мети розвитку екотуризму як потужного підприємницького сектору економіки регіону може виступати підвищення його прибутковості. З туристичним підприємництвом пов'язано формування матеріальної бази галузі, планування напрямів та обсягу обслуговування туристів в регіоні, оцінка ефективності діяльності підприємств та використання ресурсів, організація праці, особливості ринку та характер споживання туристичних послуг.

Система екотуристичний регіон складається з взаємопов'язаних підсистем і елементів, які споживають ресурси і виробляють в результаті туристичний продукт, що розглядається як сукупність речових (предмети споживання) і нематеріальних (послуги) споживчих вартостей, необхідних для повного задоволення потреб туриста, що виникають в період подорожі і викликаних саме цією подорожжю. У кожному конкретному регіоні екотуристичне підприємництво має свою специфіку, тому такий екотуристичний продукт доцільно виділяти як системо утворюючий чинник. Формування конкурентоспроможного екологічного туристичного продукту доцільно розглядати в контексті системи екотуристичного регіону, що складається з низки підсистем (рис.1).

Ефективність екотуризму в регіоні оцінюється рівнем конкурентоспроможності регіонального екотуристичного продукту, під якою

розуміють його здатність забезпечувати відносно високу прибутковість на вкладений капітал при стійкому використанні ресурсів, постійній орієнтації на попит, що змінюється, збереженні і поліпшенні позицій на ринку щодо конкурентів.

Результати проведеного нами дослідження дозволили систематизувати основні принципи, на яких базуватиметься підприємницька концепція екотуризму в регіонах: ринкова орієнтація тур послуг та їх прибутковість; орієнтація на конкурентоспроможність; соціальна та екологічна спрямованість; самостійність в прийнятті господарських рішень; орієнтація на споживачів туристичних послуг.



Рисунок 1 – Підсистеми єдиної комплексної системи екотуристичного регіону

Основні напрями та завдання формування і реалізації конкурентоспроможного екопродукту в туристичному підприємстві зведено в таблицю.

Основними елементами підприємницької концепції є техніко-економічна характеристика власного тур бізнесу; аналіз господарської діяльності; планування та маркетинг напрямків розробки тур послуг та ринків збуту; оцінка та обґрунтування доцільності інвестування напрямків розвитку екотуризму та відповідних підприємницьких ризиків.

Таблиця – Напрями та завдання формування і реалізації конкурентоспроможного регіонального екотуристичного продукту

<i>Напрями</i>	<i>Завдання</i>
Сучасна маркетингова стратегія просування екопродукту нв внутрішньому та зовнішньому ринках	Розробка календаря подій, що відбуваються на території регіону; розширення збутової мережі; сумісне просування регіонального екотуристичного продукту, розвиток міжнародного співробітництва, формування іміджу екорегіону
Забезпечення умов для розвитку рекреації та туризму органами місцевого самоврядування (базується на підсистемі «управлінські дії»)	Створення координаційної ради при місцевій адміністрації для виконання конституційних, координаційних функцій, а також для проведення ділових операцій і здійснення процедур ухвалення рішень в області рекреаційно-туристичної діяльності на території муніципального утворення
Формування умов для розвитку рекреації та туризму у межах охоронюваних природних територій (ОПТ) – пов’язано з підсистемами «нормативно-правова база», «природно-рекреаційний потенціал», «маркетинг», «управління дії»	Ініціація робіт із створення ОПТ регіонального і місцевого значення; сприяння забезпеченню інвестиційної привабливості інфраструктури на території ОПТ; розробка норм рекреаційно-туристичних навантажень на різні види ОПТ; формування основ організації природних парків в зоні установ курортно-санаторного профілю з метою збереження рекреаційно-туристичного ресурсу
Кадрове забезпечення розвитку рекреації та туризму (з’являється на стику підсистем «кадровий потенціал», «взаємини і зайнятість» і «риннок споживачів»)	Забезпечення взаємодії між рекреаційно-туристичними організаціями і навчальними закладами для підвищення якості освіти і повного обліку вимог ринку праці при підготовці фахівців; організація філій навчальних закладів, виїзних лекторіїв, курсів для мешканців рекреаційно-туристичних районів з метою забезпечення зайнятості на місцях; розробка системи взаємодії із службами зайнятості різного рівня
Враховання та розрахунок екологічних, політичних і інших ризиків (будується на взаємодії підсистем «природно-рекреаційний потенціал», «безпека», «маркетинг» і «управлінські дії»)	Розробка заходів щодо зниження природних ризиків в рекреаційно-туристичній діяльності, їх компенсації; формування спеціальних програм управління природними ризиками в рекреаційно-туристичних регіонах; розробка заходів щодо оперативного управління кризовими ситуаціями
Фінансове забезпечення розвитку екології та туризму (підсистема «фінанси»)	Пошук джерел фінансування розвитку рекреаційно-туристичної сфери, складання переліку можливих одержувачів ресурсів і структур, що приймають рішення про надання коштів
Управління екологічно-туристичною сферою (підсистема «управлінська дія» і «маркетинг»)	Створення нових інститутів управління екологією та туризмом і реструктуризація існуючих відповідно до поставлених цілей і завдань розвитку рекреації та туризму в регіоні
Формування нормативно-правової бази розвитку екотуризму (базується на підсистемі «нормативно-правова база» і «маркетинг»)	Визначення нормативно-правових документів, які необхідно прийняти на регіональному рівні, розробка рекомендацій щодо ухвалення загальнодержавних документів або зміни їх положень для цілей підвищення ефективності функціонування екотуристичного регіону

Підприємницька діяльність в екотуристичній сфері можна розділити на три основних етапи, а механізм її реалізації представлено на рис.2.

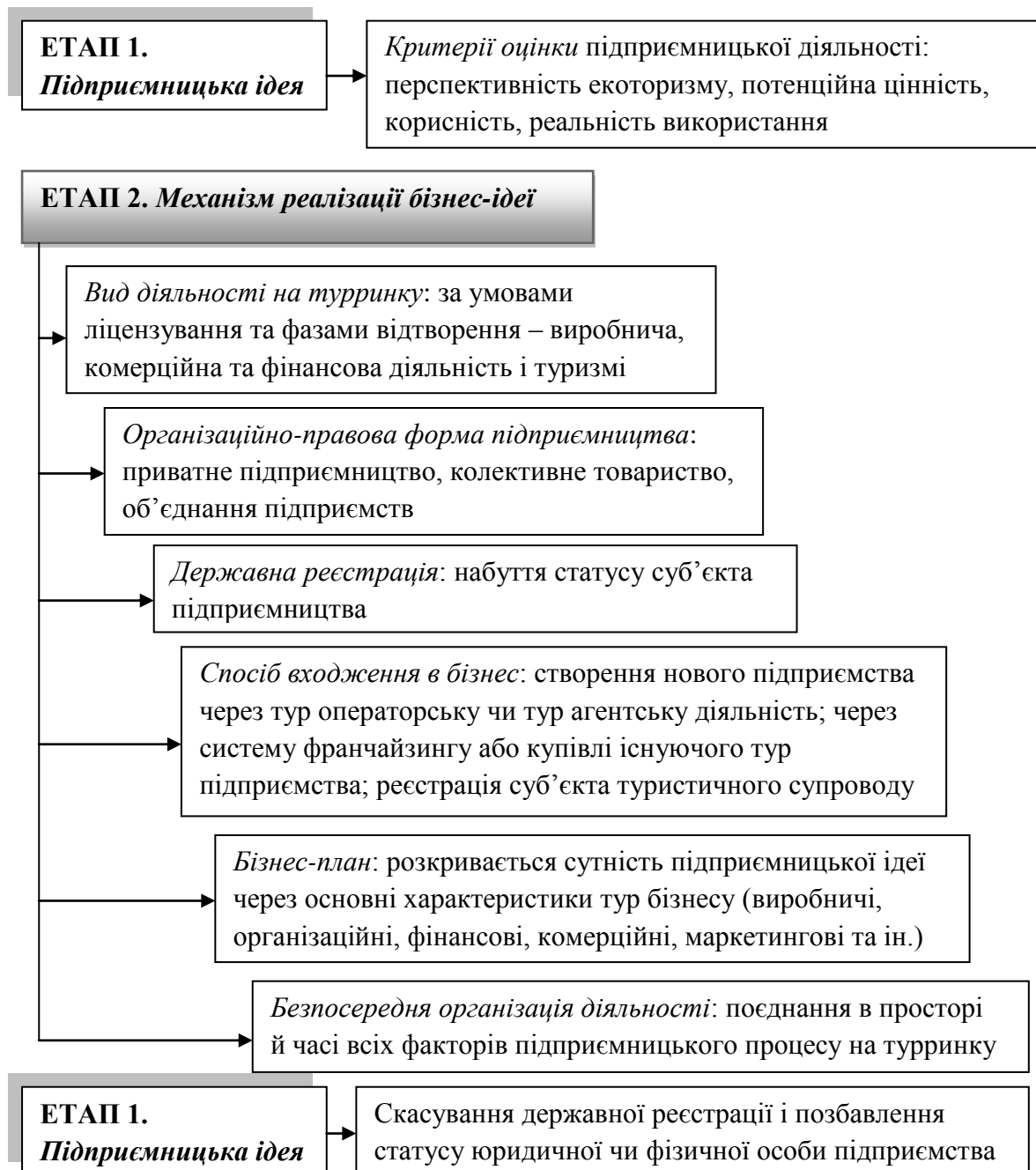


Рисунок 2 – Етапи та механізм реалізації підприємництва в екотуризмі

Розвиток екотуризму, наприклад, в Одеському регіоні здійснюється на базі природних ресурсів. Одним з визначальних є клімат, що сприяє організації і розвитку санаторно-курортних та інших видів лікування, туристичної індустрії, екологічного туризму. Одещина характеризується м'яким кліматом з жарким і тривалим літом, недовгою теплою зимою. Рекреаційні ресурси пов'язані з приморсько-прибережною смугою. Довжина морських пляжів дорівнює 175 км. На території Одеської області протікають ріки Дунай, Дністер, Південний Буг; розташовано більше 20 лиманів і озер. Серед них особливої уваги заслуговують – Куяльницький, Хаджибейський,

Тилігульський лимани, група Тузлівських лиманів та ін. Особливе місце в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Одеського регіону належить запасам лікувальних грязей та наявності мінеральних вод практично всіх різновидів, які є на території колишнього СНД і за кордоном (вода «Куяльник» та одеське родовище термального йодо-бромного розсолу). Лікувальні грязі Куяльницького лиману мають світове визнання – їх геологічні запаси оцінюють приблизно як 24 000 тис.м<sup>2</sup>, а загальні балансові поклади пелоїдів – більше ніж у 15 000 м<sup>3</sup> [2, с.11]. Природно-заповідний фонд Одещини на даний час становить 117 об'єктів і територій природно-заповідного фонду (Дунайський біосферний заповідник, заказники «Петровський», «острів Зміїний», «Савранський ліс», «Коса Стрілка», ландшафтні парки «Тилігульський», «ізмаїльський острови», ботанічний сад Одеського національного університету ім. І.І.Мечнікова та ін.), площа яких становить 2,94% загальної території області. Унікальні природні ландшафти – одеські лимани, піщані коси, природно-заповідні території, пам'ятки археології, історії, культури та мистецтва – доповнюють ресурсний потенціал сфери рекреації та туризму Одеського регіону, якій має стати підґрунтям для формування екотуристичного підприємництва не лише в Одеському регіоні, а провідним осередком екотуризму України.

Екотуристична оцінка територій визначається за такими критеріями:

- насиченість унікальними природними об'єктами;
- їх наукова цінність та ранг значимості (місцевий, регіональний, національний, міжнародний);
- естетичність ландшафтів та ступінь збереженості природних систем та пам'яток.

Деякі об'єкти показу візуально не привабливі, тому процес їх взаємодії із туристом вимагає декількох проміжних етапів – наукового дослідження, надання їм інформаційної ваги, доведення інформації до споживача/туриста. Екологічний туризм за своєю метою і напрямками можна класифікувати за різними критеріями: склад групи мандрівників, об'єктами відвідування, видами туристичної діяльності, тривалість перебування тощо. В науковій літературі виділяють також і іншу класифікацію основних компонентів екологічного туризму [9]:

- пізнання природи – подорож припускає наявність елементів вивчення природи;
- зберігання екосистеми – передбачає не тільки відповідну поведінку туристів на маршруті, а й їх участь у програмах та заходах по захисту довкілля;
- повага інтересів місцевих мешканців – це і дотримання місцевих законів та звичаїв, вклад туризму до соціально-економічного розвитку туристичних дестинацій.

Таким чином, регіони України, маючи величезний рекреаційно-туристичний потенціал, мають скористатися своїми природничими перевагами з метою активізації підприємницької діяльності в туристичній

сфері, що, окрім іншого, дасть змоги вирішення проблем забезпечення робочими місцями населення та наповнювати бюджети різних рівнів.

**Висновки.** Проведене дослідження існуючих підходів та стану сучасного розвитку видів екотуризму, можна зробити такі висновки. Розвиток екотуризму може дати певні переваги: мінімізацію негативного впливу туристів на природні екосистеми; гармонізацію відносин між людиною та природним середовищем, завдяки формуванню екологічної свідомості, підвищенню екологічної культури і духовності; отримання постійного джерела фінансових надходжень до бюджету області або районів; гарантії довготривалого збереження природних і культурних ресурсів для наступних поколінь. Загальна характеристика природоохоронних територій демонструє їх значне різноманітні в кожному регіоні. Тому, в кожному регіоні є реальним розвиток таких видів екотуризму, як пригодницький туризм (наприклад «школа виживання», «навчання самостійності»), спортивний (пішохідний, вело- і авіатуризм, водний, кінний та ін.); науково-дослідницький (спостереження за біоекосистемами, флористичним і фауністичним життям певних територій тощо); історичний та ін.

Незважаючи на об'єктивні передумови, екотуризм в Україні не відіграє належної ролі в господарській діяльності, хоча природний потенціал для цього є досить значним. Недостатньо розвинута інфраструктура туризму та реклама, недостатня якість сервісу, відсутність маркетингових стратегій – все це зумовлює низьку привабливість турів. Основу екотуризму посідає природна спадщина, а головною мотивацією екотуристів виступає естетична насолода від перебування на природі та знайомство з місцевими традиціями та культурою, її особливостями і колоритом, тому екотуризм виступає у тісному зв'язку з елементами екологічної освіти і вихованням. При екотуризмі негативний вплив на природне середовище є мінімальним, тому впровадження екотуризму сприятиме охороні природних територій і, разом з тим, поліпшенню фінансово-економічної стабілізації регіонів.

### **Список цитованої та використаної у статті літератури**

1. Рутинський М.Й. Зелений туризм / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К. : Знання, 2014. – 271 с.
2. Екологічний туризм на півдні України: досвід, можливості, перспективи / Збірник науково-популярних статей молодих вчених // РЦРЕЗ ОДЕКУ. – Одеса : ОДЕУ, 2016. – 83 с.
3. Нездоймінов С.Г. Підприємницький вектор розвитку регіонального туризму : монографія / С.Г.Нездоймінов. – Одеса : Пальміра, 2011. – 344 с.
4. Черчик Л.М. Сільський туризм як ефективна форма самостійної зайнятості у трудонадлишкових регіонах / Л.М.Черчик // Регіональна економіка. – 2009. – №2. – С.178-182.
5. Семенов В.Ф. Регіональна економіка : навчальний посібник / В.Ф.Семенов. – К.: МП «Леся», 2015. – 596 с.



7. Забарна Е.М. До питання формування методичного підходу до оцінки інвестиційної привабливості регіонів України / Е.М.Забарна // Проблеми економіки. – 2017. – №2. – С.169-175.

8. Воробйова О.А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері : монографія / О.А.Воробйова, І.М.Дишловий, С.К.Харічков. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2009. – 374 с.

9. Холлоуей Дж. К. Туристический бизнес. : пер. с 7-го англ. изд. / Дж.К.Холлоуей, Н.Тейлор. – К. : Знання, 2007 . – 798 с.